

**Ба Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-024-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон оид ба
ҳимояи яқдафъаина (734025, ш. Душанбе,
хиёбони Рӯдакӣ, 17)**

ТАҚРИЗИ

**муқарризи расмӣ Раҳимов Н.Т. ба диссертатсияи Шоинбеков Фирӯз
Нағзабековиҷ дар мавзуи «Омӯзиши археологии Вилояти Муҳтори
Кӯҳистони Бадаҳшони Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1946-2020)» барои
дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таъриҳ аз рӯи ихтисоси 07.00.06. -
Бостоншиносӣ пешниҳод мегардад.**

Таърихи ноҳияҳои кӯҳистон вижагиҳои худро дорад. Археологияи
ноҳияҳои баландкӯҳи Осиёи Миёна ҳанӯз комилан омӯхта нашудааст ва
дар ин ҷо ёдгориҳое маҳфуз мондаанд, ки арзиши баланди таъриҳӣ
доранд. Аз ҷумла то имрӯз баландтарин бошишгоҳи асри санги ҷаҳон ва
қадимтарин тасвирҳои асри санги Осиёи Миёна маҳз дар баландкӯҳҳои
Помир қашф гардидаанд. Ёдгориҳои Помир аз ҷумла истеҳкомҳои
мудофиавӣ ба монанди Қаҳқаҳа, Ямчун, Зулхумор, Ратм ва дигарон дар
Осиёи Миёна ҳамто надоранд ва танҳо хоси ин маҳал мебошанд. Ин
навъи истеҳкомҳо ҳанӯз дар замони империяи бузурги Кушониён бунёд
гардида, бо баъзе маълумотҳо қадомати онҳо аз ин ҳам беш аст.
Сангнигораҳои Помир навъи дигари ёдгориҳо мебошанд, ки ганцинаи
онҳо маҳз Помир буда, на ҳамаи онҳо комилан омӯхта шудаанд.

Диссертант дуруст қайд намудааст, ки бе омӯзиши археологияи
Помир ба риштаи таҳқиқ қашидани дигар ёдгориҳои баландкӯҳи Осиёи
Марказӣ ғайриимкон аст ва бо далелҳои поядор ин гуфтаҳоро тасдиқ
намудааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрам будани масъалаи
таҳқиқшаванда асоснок гардида, асосҳои назариявӣ, заминаҳои меъёри,

методологӣ, навгониҳои илмӣ, нуқтаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шудааст. Дар ин радиф тавсиби натиҷаҳои масъалаи таҳқиқшаванда ва соҳтори диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия - «Самтҳои асосии омӯзиши ёдгориҳои археологии ВМҚБ дар солҳои 1946–2020» ном дошта, он аз ду зербоб иборат аст.

Дар зербоби аввал – «Самтҳои фаъолияти экспедитсия ва гурӯҳҳои археологӣ дар замони Шӯравӣ дар ВМҚБ солҳои 1946-1991» ба таври возех инъикос гардидаанд. Дар ин зербоб перомуни Помир ва аҳамияти омӯзиши бостоншиносии он, кашфи аввалин ёдгориҳои археологӣ аз ҷониби Экспедитсияи Помир-Олой бо роҳбарии А. Н. Бернштам, аҳамияти кашфиёти А. Н. Бернштам барои омӯзиши минбаъдаи таърихи халқи тоҷик, масъалаи санагузорӣ ва арзиши таърихии қалъаҳои Помири Фарбӣ, сакоиҳои Помир, кашфи аввалин ёдгориҳои давраи санг, ташкилёбии Институти таърих, археология ва этнография, таъсиси аввалин экспедитсияҳои археологӣ аз ҷониби институти мазкур, дастовардҳои илмии экспедитсияҳо, камбудиҳо ва дигар масъалаҳои марбути он мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Дар зербоби дуюми боби аввал - «Самтҳои фаъолияти экспедитсия ва гурӯҳҳои археологӣ дар ВМҚБ дар давраи истиқлолият (солҳои 1991-2020)» мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Диссертант давраи истиқлолро марҳилаи нав дар омӯзиши ёдгориҳои археологии Помир доистааст. Қайд намудааст, ки бо вучуди мушкилиҳои солҳои аввали давраи истиқлол дар Помир чандин корҳои арзишманди археологӣ анҷом дода шуданд. Тавре ки аз раванди омӯзиши давраҳои таҳқиқоти ёдгориҳои бостоншиносии Помир маълум аст, дар даврони истиқлоли Тоҷикистон ҷараёни таҳқиқоти осори археологии минтақа комилан қатъ нашуда, танҳо каме коста гардид. Дар ин зербоб саҳми М.А.Бубнова дар омӯзиши ёдгориҳои археологии Помир ва инчунин саҳми худи мuaалифи диссертатсия дар ҳафриёт ва таҳқиқи ёдгориҳои археологии Помир аз

қабили Ямчун ва Қаҳқаҳа ба таври возеҳ инъикос гардидааст. Муаллиф дар асоси таҳқиқи дуюмбораи қалъаи Ямчун ва ғорҳои Вранг фикру ақидаҳои навро баён намудааст.

Боби дуюми диссертатсия – «Масъалаҳои асосии омӯзиши археологияи ВМКБ» аз се зербоб таркиб ёфтааст. Дар зербоби якум «Масъалаҳои асосии омӯзиши давраи санги Помир» мавзуи маскуншавӣ дар баландкӯҳҳо, роҳҳои ҳаракати одамони давраи санг ва омили вуруди онҳо ба Помир, иқлими давраи қадими Помир, масоили палеочуғрофӣ, палеоэкологӣ, палеоботаникӣ, палеозоологӣ ва гайраҳо аз ҷониби диссертант мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст.

Кашфи ёдгориҳои давраи санг дар манотики қӯҳии Осиёи Марказӣ саволе ба миён меорад, ки чӣ тавр ва бо қадом мақсад одамон водиҳоро тарк карда, ба қӯҳистон, ки барои зиндагӣ шароити номусоид дорад, қӯҷ бастаанд? Диссертант роҷеъ ба масъалаи мазкур дар асоси адабиёти зиёди илмӣ ва таҳлилу баррасии онҳо ба қадри зарурӣ масъаларо ҳаллу фасл намудааст.

Посухи дуруст ба пурсиши «қабилаҳои давраи санг аз кучо ва бо қадом роҳ ба Помир ворид гардидаанд?» масъалаи дигари омӯзиши давраи санги Помир ба шумор меравад. Диссертант дар такя ба далелҳои илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот сабит соҳт, ки роҳҳои ҳаракати қабилаҳои замони санг ба Помир бо депрессияи афғонӣ-тоҷикӣ, Фарғона, Покистони Ғарбӣ, Ҳиндустон, Шинҷон ва Тён-Шон пайвастагӣ дорад. Диссертант дар асоси баҳсу баррасиҳои анҷомшуда ин баҳши рисоларо бо чанд нукта натиҷагирӣ кардааст.

Зербоби боби дуюм – «Хусусиятҳои ёдгориҳои давраи биринчи Помир» дар асоси таҳқиқоти муҳакиққон Б. А. Литвинский, А. Ҷ. Бобоев, М. А. Бубнова ва ҳафриёти гӯристонҳои Зулбанҷ аз ҷониби диссертант мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар ин баҳш бори аввал дар асоси усули муқоисавӣ одатҳои гӯронидан ва иҷро намудани маросими дафни замони биринҷ бо сунатҳо ва одатҳои имрӯзай мардуми Помир қиёс гардида, хулоса бароварда шуд, ки бештари одатҳо ва расму русумҳои

замони биринҷӣ бо тағйироти кам дар байни мардуми Помир то ҳанӯз бοқӣ мондаанд.

Яке аз хусусияти гӯристонҳои давраи биринчи Помир, аз ҷумла Южбоки водии Ҷавшангоз ин одатҳои гӯронидан ва сохтори кӯргонҳо мебошад. М. А. Бубнова дар натиҷаи экспедицияҳои солҳои 1989, 1990, 1992 ба Ҷавшангоз ва дар такя ба таҳқиқоти А. Ҕ. Бобоев одати гӯронидан, сохтори гӯрхонаҳо ва бозёфтҳоро мавриди таҳқиқ қарор дода, хусусияти онҳоро муайян намуда буд. Дар натиҷаи гузаронидани ҷустуҷӯи бостоншиносӣ аз ҷониби диссертант маълум гардид, ки гӯристонҳои Южбок ниёз ба таҳқиқот доранд ва дар асоси омӯзиши онҳо метавон ба як қатор масъалаҳои таърихӣ посухи дуруст дод.

Зербоби сеюм «Масъалаҳои омӯзиши археологии сакоиҳои Помир» ном дошта, дар он вожаи «Сак», хусусияти находии ин қавм аз ҷониби таърихнависони антиқӣ, ҳаракати онҳо ба тарафи Осиёи Миёна аз ҷумла ба Помир, замони зист, роҳҳои воридшавии ин қабилаҳо ба Помир, хусусиятҳои антропологии онҳо, нақши онҳо дар этногенези мардуми Помир, робита ва бархурди сакоиҳо бо бошандагони бумии Помир, забон, урфу одат, маданияти моддӣ, одатҳои гӯронидан, дини сакоиҳо ва дигар масъалаҳои марбути онҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Зербоби ҷорум «Омӯзиши петроглифҳои Помир» ном дошта, дар он таърихи омӯзиши петроглифҳои Помир, дараҷаи омӯзиш, аҳамияти таҳқиқи онҳо ҳамчун сарчашмаи мӯтамади таърихӣ ва дигар масоили вобаста ба сангнигораҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Қобили қайд аст, ки Помир дар Тоҷикистон аз лиҳози кашфи петроглифҳо яке аз минтақаҳои бой ба шумор меравад. То имрӯз дар ноҳияҳои кӯҳии Сват, Гилгит, Хунзо, Ладак, Афғонистон ва Тибет, ки аз ҷиҳати ҷуғрофии худ ба Помир шабоҳат доранд, чунин шумораи зиёди петроглифҳо пайдо нашудааст. Ҳудуди хронологии петроглифҳои Помир нисбат ба дигар петроглифҳои Осиёи Миёна хеле густарда буда, қариб дар ягон марҳилаи таърихӣ фазои холие дар даврабандии петроглифҳои Помир ба қайд гирифта нашудааст.

Навгонии илмии таҳқиқот:

- 1.** Бори аввал масъалаи таърихи омӯзиши археологии ВМКБ (Помир) дар асри XX ибтидои қарни XXI ба таври фарогир мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, дараҷаи омӯзиши ёдгориҳои археологии ВМКБ (Помир) дар замони Шӯравӣ ва осори илмии муҳаққиқони ин давра таҳлил ва баррасӣ гардид;
- 2.** Самт ва фаъолияти аввалин экспедитсияҳои бостоншиносӣ дар ВМКБ ва комёбиҳои онҳо инъикос шуданд;
- 3.** Арзиши илмӣ ва таърихии ёдгориҳои археологии ВМКБ дар омӯзиши таърихи ҳалқи тоҷик ва Осиёи Марказӣ муайян карда шуд;
- 4.** Саҳми муассисаҳои илмӣ, экспедитсияҳо, гурӯҳҳои археологӣ ва шахсони алоҳида, аз қабили олимони бостоншинос, дар омӯзиши археологии ВМКБ (Помир) нишон дода шуд;
- 5.** Сатҳу сифати бозёфтҳои аз ҷониби бостоншиносон дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи археологии ВМКБ (Помир) бадастомада таҳлил ва баррасӣ гардиданд;
- 6.** Моҳият ва алоқамандии ёдгориҳои археологии ВМКБ (Помир), аз ҷумла қалъаҳо, дар натиҷаи ҳафриёти Ямчун, Қаҳқаҳа ва Карон муайян карда шуданд;
- 7.** Масъалаҳои мубрами археологии давраи санги Помир дар асоси таҳқиқоти археологӣ, геологӣ, палеочуғроғӣ, палеоботаникӣ ва палеозоологӣ таҳлил ва баррасӣ гардиданд;
- 8.** Натиҷаҳои ҳафриёти бостоншиносӣ ва таҳқиқоти рӯи он анҷомшуда имконият медиҳанд, ки ба бисёр масъалаҳои дар омӯзиши археологии Помир матраҳшуда ва баҳсҳои ҳалталаби он аз дидгоҳи нав назар андохта шавад.
- 9.** Сатҳи омӯзиш ва сифати таҳқиқи осори моддии даври санг, биринҷ ва сакоиҳо таҳлил ва баррасӣ гардидаанд;
- 10.** Таърихи омӯзиш ва сифати петроглифҳои Помир мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шуданд;
- 11.** Маводи саҳроӣ ва мушоҳидаҳои илмии муаллиф, ки барои тавзехи ҷанбаҳои норавшани масоили марбут ба таъриҳ ва археологии Помир муҳим мебошанд, ба фазои илмӣ ворид гардида, мавриди пажӯҳиш қарор дода шуданд.

Инчунин аввалин бор ба забони давлатӣ (забони тоҷикӣ) ба шакли муфассал роҷеъ ба ёдгориҳои археологии Помир ва таърихи омӯзиши онҳо таҳқиқоти илмӣ анҷом дода шуд, ки мутолиа он барои тамоми қишлоғи ҷомеъа судманд ҳоҳад буд.

Саҳми шаҳсии муаллифи диссертатсия бо сатҳи навғонии илмии диссертационӣ, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ, инчунин иштирок дар экспедитсияҳои бостоншиносӣ (корҳои саҳроӣ) тасдиқ карда мешавад. Ба гайр аз ин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби диссертатсия саҳми шаҳсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Новобаста аз бартариҳо дар кори диссертационии мазкур камбудиҳои зерини зикршуда ба шарҳи муаллиф ниёз доранд:

1. Муаллиф ба ёдгориҳои археологии давраи асрҳои миёнаи Помир камтар аҳамият додааст;
2. Муҳақиққон ва сайёҳони то Шӯравӣ дар қайдҳо, ёддоштҳо ва сафарномаҳои худ дар бораи ёдгориҳои археологии Помир маълумоти ҷолиб ҷамъоварӣ намудаанд. Аммо дар диссертатсия дар бораи онҳо кам сухан рафтааст.
3. Дар солҳои охир дар Карон бозёфтҳои ҷолиб ва маҷмуи зиёди биноҳҳои ҷамъиятӣ ва истиқоматӣ, ҳавз, ҷоҳро ва гайраҳо кушода шуданд, аммо дар диссертатсия дар бораи онҳо ба қадри зарурӣ маълумот дода нашудааст;
4. Баъзе ҳатогиҳои техникӣ дар услуби ҷобаҷогузории адабиётҳо дар поварақ мушоҳида мешаванд.

Камбудиҳои зикршуда арзиши илмии диссертатсияро коҳиш намедиҳанд. Сохтор ва дастгоҳи илмию техникии диссертатсия ба талаботи КОА ҷавобғӯ мебошанд.

Мазмуну муҳтавои автoreferat ба мазмuni таҳқиқот мувоғиқат мекунад. Диссертатсия мустақилона иҷро шуда, тадқиқоти анҷомёфта мебошад, ва ба ихтисоси 07.00.06. – Бостоншиносӣ мувоғиқ аст.

Ҳамин тавр, диссертатсияи Шоинбеков Фируз Нағзибекович дар мавзуи «Омӯзиши археологии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадаҳшони Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1946-2020)» тибқи банди 53-и низомномаи Шӯрои диссертатсионӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 пурра ҷавобгӯ буда, муалллифи он сазовори дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.06. – Бостоншиносӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи археология, этнография ва
диншиносии Донишгоҳи давлатии
Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров

Рахимов Н.Т.

Имзои профессор Н.Т. Раҳимовро
тасдиқ менамоям
Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои маҳсус:

Суроғ: 735 700, ш. Хуҷанд, гузаргоҳи
Мавлонбековҳо 1, МДТ “Донишгоҳи
Давлатии Хуҷанд ба номи
академик Бобоҷон Ғафуров”
Тел: +992 927305194
E-mail: nabir@mail.ru